

Γιάν. Γ. Χρηστάκης
επίτ. Σχολ. Σύμβουλος

**Ο μαύρος Σεπτέμβρης του 1943
στα χωριά της δυτικής Ιεράπετρας**

Ομιλία που έγινε στο «Ανοικτό Πανεπιστήμιο του
Δήμου Ιεράπετρας, στις 7 Σεπτεμβρίου 2007

Ηράκλειο: Σεπτέμβριος 2007

Ο μαύρος Σεπτέμβρης του 1943 στα χωριά της δυτικής Ιεράπετρας

Γιάν. Γ. Χρηστάκη
επίτ. Σχολ. Συμβούλου

Οι αγώνες για την κατάκτηση ή την προάσπιση της ελευθερίας και της Δημοκρατίας, καταξιώνουν στη συνείδηση της παγκόσμιας κοινωνίας, τους λαούς που τους διεξάγουν και τους τοποθετούν ψηλά στη λίστα των άξιων λαών της γης. Και ο ελληνικός λαός είναι ένας απ' αυτούς. Λίγοι λαοί έχουν διαγράψει την ιστορική του πορεία, καθώς, κατοικώντας σ' ένα από τα νευραλγικότερα σημεία της γης, αντιμετώπισε πολλές θύελλες και άπειρες κακές ιστορικές συγκυρίες.

Μέσα στα πλαίσια αυτά έπραξε το ίδιο το 1940, στο αλβανικό έπος, και το 1941, το τελευταίο δεκαήμερο του Μαΐου, στην Κρήτη, στο «νησί των γενναίων», όπως αποκλήθηκε. Η τυφλή βία όμως και η υλική υπεροχή του αντιπάλου τού επέβαλε το νόμο του ισχυρότερου. Οι μεγάλοι όμως, κατά το «πρόσωμα της καρδιάς», λαοί, εκείνοι που είναι ζυμωμένοι με τη φλόγα της ελευθερίας και της Δημοκρατίας δεν υποκύπτουν στην ωμή βία, δε σκύβουν το κεφάλι και στις πιο τέλειες πολεμικές μηχανές, δε γίνονται ανδράποδα.

Κι ο δικός μας ο λαός, λαός με ψηλά ιδανικά και ιδεώδη, δεν υπέκυψε. Δεν έκαμψε τον αυχένα. Η ψυχή του δε λύγισε, αλλά στάθηκε όρθιος μπροστά στο τέρας της μαύρης σκλαβιάς. Δεν είχε καλά-καλά ακόμη πέσει η πατρίδα του στα γαμπιά νύχια του κατακτητή και, από τις πρώτες κιόλας μέρες της Κατοχής, άρχισε να ζει στον πυρετό της Αντίστασης, στο παλμό του αγώνα για την απελευθέρωση. Το νησί μας γέμισε από αντιστασιακές ομάδες και πυρήνες σε πόλεις και χωριά. Η αποψινή μας όμως πνευματική «ομήγυρη» δεν μπορεί να καλύψει ολόκληρο το θέμα αυτό. Θα περιορισθεί μόνο σε ό,τι αφορά στα χωριά της δυτικής Ιεράπετρας, το ολοκαύτωμα των οποίων θα «αναμνησθόμεν» σε λίγες μέρες.

Στην περιοχή λοιπόν των χωριών της ανατολικής Βιάννου και της δυτικής Ιεράπετρας, που οι ιστορικοί την αποκαλούν «Συμιανά», συγκροτήθηκαν αντιστασιακοί πυρήνες

από τις πρώτες κιόλας μέρες της Κατοχής, κάτω από τη στέγη της οργάνωσης «Κρητική Εθνική Επαναστατική Επιτροπή» (ΚΕΕΕ) του Ταγματάρχη Αλέξ. Ραυτόπουλου, καθώς και εκείνης του Ν. Μανουσάκη, που αμέσως σχεδόν συγχωνεύθηκαν. Στην οργάνωση αυτή, που συνεργαζόταν με την «Φιλική Εταιρεία Σητείας» του Στρατηγού Παύλου Καλομενόπουλου, συμμετείχαν και αρκετά σημαίνοντα πρόσωπα από την περιοχή της Ιεράπετρας, όπως ο φοιτητής τότε Ιωάν. Αθανασάκης και ο γιατρός Γεώργ. Παπαγεωργίου, από την πόλη και ο Γεώργ. Μεταξάκης από τον Παρσά και αρκετοί άλλοι. Κύριο στόχος τους στην αρχή ήταν η βοήθεια διαφυγής των υπολειμμάτων του συμμαχικού στρατού, που δεν είχαν προλάβει να εγκαταλείψουν το νησί, η συλλογή πληροφοριών και άλλες συναφείς δραστηριότητες.

Στην επαρχία Βιάννου εγκαταστάθηκαν οι Ιταλοί τις αρχές του Φθινοπώρου του 1941, κι έμειναν σ' αυτή ως το Καλοκαίρι του 1942, που η περιοχή πέρασε στα χέρια των Γερμανών. Η μοναδική παρουσία Ιταλών στα Συμιανά την περίοδο αυτή ήταν μια ομάδα μεταγωγικού που, περνώντας απ' αυτά, συνέδεε την Ιεράπετρα με τη Βιάννο κάθε Σάββατο, κάνοντας μάλιστα πλιάτσικο. Ίσως αυτό να ωφέλησε τη συγκρότηση έντονης αντιστασιακής κίνησης στην περιοχή, αφού η ιταλική παρουσία ήταν σκιώδης.

Στα πλαίσια αυτής της οργάνωσης συγκροτήθηκαν αντιστασιακοί πυρήνες σ' όλα τα χωριά των Συμιανών, όπως ήδη έχει ειπωθεί. Δε θα μπω όμως στον πειρασμό να καταπιαστώ με ονόματα μελών, γιατί μόνο όταν περάσει αρκετό χρονικό διάστημα από τα γεγονότα, τότε μόνο μπορούμε να προσεγγίσουμε ικανοποιητικά το θέμα αυτό. Κάτω απ' αυτά τα δεδομένα κύλησε ο πρώτος και ολόκληρος σχεδόν ο δεύτερος χρόνος της μαύρης κατοχής, ώσπου περί τα τέλη του 1942, αρχές του 1943, εμφανίζεται στα λασιθιώτικα βουνά ο Μπαντουβομανώλης με την ομάδα του, που αριθμούσε 26 άνδρες συνολικά και κάνει λημέρι του το Χαμαίτη. Η εμφάνιση του Μπαντουβά στην περιοχή γίνεται αποδεκτή «ασμένως» από τους κατοίκους της και ενισχύεται με τον Κρασαναδάμη και τον Ν. Πλεύρη από το Οροπέδιο του Λασιθίου, το γιατρό Παπαμαστοράκη ή Γερούλανο από τη Βιάννο και αρκετούς άλλους άνδρες από τα άλλα γύρω χωριά της περιοχής. Συντηρείται δε από τους Βουργάκηδες, Βροντινούς, Τσικαλουδάκη, που έχουν κοντά στο λημέρι τα μητάτα τους, αλλά και άλλους παράγοντες, ένας από τους οποίους είναι ο Αρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος

Σμυρνωτάκης, της Μονής Αγίων Αποστόλων Καστελλιανών, μέλος της αγγλικής κατασκοπείας Φερς 133, που διαθέτει τόνους σιταριού για τους αντάρτες και βέβαια από τους κατοίκους της περιοχής.

Ανδρώνεται έτσι αμέσως ένα ρωμαλέο αντιστασιακό κίνημα στην περιοχή, που γνωρίζει μεγάλη «άνθηση», κυρίως, κατά το πρώτο εξάμηνο του 1943 και στηρίζεται από τους κατοίκους της πολυποίκιλα και δυναμικά.

Την ύπαρξη αντιστασιακού κινήματος στα Συμιανά υποψιάζονται οι Ιταλοί από τις αρχές του Φθινοπώρου του 1941, όπως είπαμε. Την πλήρη όμως επιβεβαίωση των υποψιών τους είχαν περί τα τέλη του 1942 με αρχές του 1943, από τότε δηλ. που εγκαταστάθηκε στην περιοχή ο Μπαντουβομανώλης. Για το λόγο αυτό άρχισαν να παίρνουν τα μέτρα τους. Εγκατάστησαν ένα λόχο στρατού στις Μουρνιές κι ένα άλλο στις Μάλλες, ενίσχυσαν το φυλάκιο του Μύρτου και τοποθέτησαν ένα νέο φυλάκιο στο Βάττο, που το αποτελούσαν 11 άνδρες με επικεφαλής Επιλοχία, εκτός από εκείνα που είχαν ήδη στην Άρβη και τον Κερατόκαμπο κι εκείνο που οι Γερμανοί διατηρούσαν στον Τσούτσουρο. Αργότερα οι Γερμανοί αφαίρεσαν από τους Ιταλούς το φυλάκιο της Άρβης και το ανέλαβαν οι ίδιοι.

Συγχρόνως άρχισαν να οχυρώνουν την ευρύτερη περιοχή της Ιεράπετρας με πυροβολεία και άλλα έργα, καθώς μάλιστα υποψιάζονταν απόβαση των συμμάχων στα παράλια της περιοχής, πληροφορία που εσκεμμένως, ίσως, είχαν αφήσει οι σύμμαχοι να διαρρεύσει, προκειμένου να παραπλανήσουν τις δυνάμεις του Άξονα για τις σχεδιαζόμενες αποβάσεις τους στη νότια και τη δυτική Ευρώπη. Για να γίνουν δε πιο πιστευτοί, ίσως, σχεδιάζουν και επιχειρούν στις 23 Ιουλίου 1943 το γνωστό βομβαρδισμό των εχθρικών εγκαταστάσεων στην Ιεράπετρα.

Τις αρχές Σεπτεμβρίου του 1943 (10/9) γίνεται η απόβαση στη Σικελία, αφού πρώτα είχε προηγηθεί η «ανατροπή» του Μουσολίνι και η ανάληψη της διακυβέρνησης της Ιταλίας από το Στρατηγό Μπαντόλιο. Στην Κρήτη προσχωρεί τότε ο Ιταλός διοικητής του νομού Λασιθίου στρατηγός Κάρτα με τον αρχηγό της αντικατασκοπίας Ταβάνα στους συμμάχους και απάγεται εκουσίως. Οι Γερμανοί θεωρούν από νωρίς τους Ιταλούς στρατιώτες αιχμάλωτους και αναλαμβάνουν τη διοίκηση του νομού Λασιθίου οι ίδιοι, τον Απρίλιο του 1943. Έτσι αρχίζει ένα άλλο, πολύ πιο γκρίζο, κεφάλαιο της Ιστορίας της Κατοχής στην περιοχή, που τώρα επιτηρείται αυστηρά απ' αυτούς.

Στη Βιάννο ωστόσο είχε εγκατασταθεί ένα Τάγμα γερμανικού στρατού, από το Καλοκαίρι του 1942, και είχε αναλάβει το φυλάκιο της Άρβης, ενώ από τις αρχές Φεβρουαρίου του 1942 είχαν εγκαταστήσει φυλάκιο και στον Τσούτσουρο, όπως προ ολίγου είπαμε. Το Μάιο του 1943 εγκαθιστούν προκεχωρημένο φυλάκιο, από τρεις άνδρες, στην Κάτω Σύμη, με προφανή στόχο την κατασκόπευση της περιοχής, αλλά εμφανή σκοπό τη συγκέντρωση πατατών για τις διατροφικές ανάγκες του στρατού τους, καθώς και στα Τέρτσα και συγχρόνως προχώρησαν στη ναρκοθέτηση όλης της περιοχής από την Αγία Γαλήνη ως την Ιεράπετρα

Οι εξελίξεις στο συμμαχικό μέτωπο δημιούργησαν ίσως έντονο κλίμα ευφορίας, που οδήγησε την ηγεσία της τοπικής αντίστασης σε λανθασμένες εκτιμήσεις και σε επικίνδυνες, όπως αποδείχθηκε αργότερα, αποφάσεις, οι οποίες έγιναν αιτία της απόλυτης καταστροφής των Συμιανών, δέκα χωριών της Βιάννου και οκτώ της Ιεράπετρας.

Ο Μανόλης Μπαντουβάς, μετά από σύσκεψη που έκαμε στο Λάπαθο με τους επιτελείς του, στις 9 Σεπτεμβρίου, διατάσσει, όπως αργότερα ισχυρίστηκε, την αιχμαλώτιση των ανδρών του φυλακίου της Κάτω Σύμης, που τελικά, αντί αυτής, έγινε εξόντωσή τους. Στις 10 Σεπτεμβρίου του 1943, μέρα Παρασκευή μία ολιγομελής ομάδα ανταρτών από πέντε συνολικά άνδρες υπό το Χρήστο Μπαντουβά, κατεβαίνει στην Κάτω Σύμη και σκοτώνει τους δύο από τους τρεις, γιατί ένας έλλειπε, Γερμανούς στρατιώτες μέσα στο σπίτι που έμεναν, ενώ αυτοί κοιμόνταν. Ύστερα πέταξαν τα πτώματά τους μέσα σε μια λατοίδα

Τη μοιραία αυτή, για τον τόπο, ενέργεια των ανταρτών ο Μπαντουβομανόλης απέδωσε αργότερα σε διαταγή του στρατηγείου της Μέσης Ανατολής. Οι συνεργαζόμενοι όμως μ' αυτόν Άγγλοι πράκτορες Νταμπάμπιν και Φέρμορ τον διέψευσαν κατηγορηματικά και δήλωσαν ότι οι ίδιοι δεν είχαν γνώση του γεγονότος. Ποιος όμως λέει την αλήθεια μένει προς το παρόν άγνωστο και μόνο με λογικούς συνειρμούς μπορούμε να προσεγγίσουμε την πραγματικότητα. Την ίδια μέρα ο Μπαντουβάς έρχεται στη Σφακούρα και επιχειρεί να πείσει τον ιταλικό Λόχο των Μουρνιών να προσχωρήσει στους αντάρτες, χωρίς όμως αποτέλεσμα κι επιστρέφει στο λημέρι άπρακτος. Ύστερα απ' αυτά οι Γερμανοί εγκαθιστούν μικρή στρατιωτική

δύναμη στις Μουρνιές, μετά την αποχώρηση των Ιταλών στο Κάτω Χωριό, όπου είχε έδρα η κεντρική τους Διοίκηση.

Οι Γερμανοί στη Βιάννο μαθαίνουν την επόμενη αορίστως τα γεγονότα στη Σύμη και αμέσως κινητοποιούνται προς διαλεύκανση και διακρίβωσή τους. Ένας Λόχος στρατού ξεκίνησε προς την Κάτω Σύμη, ο οποίος έφτασε στην περιοχή στις 12 του μήνα, μέρα Κυριακή, γύρω στις 10 η ώρα.

Ο Μπαντουβάς δεν μπορούσε να πράξει αλλιώς παρά να αντιμετωπίσει αυτή τη δύναμη, γιατί κινδύνευε το χωριό. Σε σύσκεψη που έγινε πάλι στο μικρό οροπεδίου του Λαπάθου, στην οποία έλαβαν μέρος ο Δ. Παπάς, ο Γιάν. Ποδιάς, ο Γ. Νιργιανός κ.ά ελήφθη η απόφαση να προστατευθεί η Κάτω Σύμη από τα αντίποινα των Γερμανών, με μάχη. Παράταξε λοιπόν τους άνδρες του, γύρω στους 40, στη μικρή κοιλάδα μπροστά από το χωριό και περίμενε τον εχθρό. Κι όταν μπήκε μέσα σ' αυτή, οι αντάρτες τού επετέθησαν με καταγιωτικά πυρά από τρία σημεία, καθώς τον είχαν περικυκλώσει και η «περίπυστη» αυτή μάχη κράτησε πολλές ώρες, μέχρι τις 5 το απόγευμα. Το αποτέλεσμα ήταν για τον εχθρό τραγικό. Ο Λόχος διαλύθηκε και οι απώλειες του ήταν βαριές. Ο αριθμός των σκοτωμένων είναι ακόμη αδιευκρίνιστος. Τον ανεβάζουν από 40 ως 200. Υπήρχαν δε και 12 αιχμάλωτοι.

Από τους αντάρτες σκοτώθηκε μόνον ένας, ο, εκ Μύθων καταγόμενος, Απόστολος Εμμ. Βαγιωνάκης, ο οποίος, κατά τις αφηγήσεις των συμπολεμιστών του, αγωνιζόταν όρθιος σαν πραγματικό λιοντάρι. Αλλά σ' αυτόν θα επανέλθουμε. Υπήρχαν επίσης και τρεις τραυματίες. Ένας σοβαρά και δύο ελαφρά. «Και μέχρις εδώ», όπως τραγουδάει ο λαϊκός βάρδος, «ήτανε καλή αυτή η ιστορία. Τώρα αρχινούν τα βάσανα και η στενοχωρία».

Η μάχη της Κάτω Σύμης και η βαριά τους ήττα έκαμε τους Γερμανούς άγρια και ανήμερα θηρία. Την επομένη της μάχης συγκεντρώθηκε στη Βιάννο μια τεράστια στρατιωτική δύναμη, 1000 και πλέον ανδρών, υπό το σκληροτράχηλο Ταγματάρχη Μάρτεν, με εντολή του στρατιωτικού Διοικητή Ν. Ηρακλείου Μεράρχου Βάλτερ Μύλλερ, που στηριζόταν σ' αντίστοιχη του Διοικητή Φρουρίου Κρήτης Στρατηγού Μπρόνερ Οσβαλτ Μπρόγιερ «Να καταστρέψει την επαρχία Βιάννου. Να εκτελέσει πάραυτα, χωρίς διαδικασία, τους άρρενες κατοίκους της, πάνω από 16 ετών και όλους που συλλαμβάνονταν στην ύπαιθρο, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας», μέσα στη νεκρή

ζώνη που καθόρισαν, από τη θάλασσα ως την κορυφή των Λασιθιώτικων κι ως τον ποταμό Σαραντάπηχο.

Να διευκρινισθεί εδώ, ότι, στην επαρχία Βιάννου, οι Γερμανοί συμπεριλάμβαναν και τα οκτώ χωριά της δυτικής Ιεράπετρας, δυτικά του ποταμού Σαραντάπηχου, καθώς αυτά, μέχρι το 1932, αποτελούσαν τμήμα της, όταν η ίδια διοικητικά υπαγόταν στο νομό Λασιθίου.

Την ίδια μέρα,¹³ Σεπτεμβρίου, μπήκε σε εφαρμογή το απάνθρωπο, βάρβαρο, εγκληματικό και κτηνώδες σχέδιο της ολοκληρωτικής καταστροφής της περιοχής και της εξόντωσης των κατοίκων της.

Ισχυρή δύναμη στρατού προχώρησε προς τα χωριά ανατολικά της Βιάννου, χωρισμένη σε τμήματα που ήλθαν ταυτόχρονα σε πολλά απ' αυτά. Τα τμήματα αυτά επεχείρησαν να παραπλανήσουν τον πληθυσμό τους, και το πέτυχαν, φερόμενα σ' αυτόν « ήπια με χαμηλούς τόνους», λέγοντας του, ότι δεν έχουν πρόθεση να του κάμουν κακό. Ξεθάρρεψαν έτσι οι κάτοικοι και πολλοί επέστρεψαν στα σπίτια τους.

Την επόμενη, στις 14 Σεπτεμβρίου, άρχισε η καταστροφή και ο αφανισμός. Την ημέρα που η χριστιανοσύνη γιόρταζε τον τίμιο Σταυρό, πάνω στο οποίο σταυρώθηκε ο Χριστός, τα χωριά των Συμιανών σταυρώνονταν κι εκείνα στο σταυρό του δικού τους μαρτυρίου. Είναι απεριγράπτη η βαρβαρότητα, η κτηνωδία και η απάνθρωπιά που έδειξε η ... πολιτισμένη χριστιανική Άρια φυλή του Χίτλερ στους ομόθρησκούς τους συνευρωπαίους.

Δεν θα καταπιαστώ με το τι έγινε στα χωριά της Βιάννου. Δεν είναι αυτό το θέμα μου. Θα πω μόνο πολύ περιεκτικά ότι σκοτώθηκαν, τις δυο μέρες που ακολούθησαν 14 και 15 αυτού του μήνα, 273 άνθρωποι, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, άρρωστοι, ακόμη και νήπια. Ενώ σημειώθηκαν ανείπωτες βάρβαρες πράξεις, ξεκοίλιασμα εγκύων, εκτέλεση γονιών μπροστά στα μάτια των μικρών παιδιών τους, ξεκλήρισμα οικογενειών και ό,τι άλλο «αν είπη τις». Έκαψαν και ξεθεμελίωσαν σπίτια, κατάστρεψαν περιουσίες ακόμη και τα άψυχα πράγματα δεν έμειναν έξω από την καταστρεπτική μανία του γερμανικού αρμαγεδδόνα. Οι στεναγμοί, οι θρήνοι και οι κοπετοί έφταναν ως τους επτά ουρανούς. Τα δάκρυα έφτιαχναν ποτάμια. Η εικόνα που έδιδε η περιοχή ήταν η ίδια μ' εκείνη που περιγράφει ο μέγιστος των ποιητών Όμηρος στην Ιλιάδα του, στη ραψωδία Δ, στιχ. 450- 451 «ένθα δ' άμα οίμωγή τε και ευχολή πέλεν ανδρών,

ολλόντων τε και ολλυμένων, ρέε δ' αίματι γαία». (Θρήνος ανδρών που χάνονταν, κραυγή χαρά εκείνων που σκοτώναν απλώνονταν κι η γη πλημμύριζ' αίμα).

Στην περιοχή των χωριών της Ιεράπετρας έφτασαν μετά από δύο μέρες. Στο διάστημα αυτό το αίμα, που είχαν χύσει και οι απάνθρωπες πράξεις που είχαν εκτελέσει στα χωριά της Βιάννου, τους είχαν μετατρέψει σε αιμοβόρα αρπακτικά θηρία, σε όρνεα που διψούσαν να πιουν και να ρουφήξουν αίμα, «να διαγουμίσουν τις γενιές», να καταστρέψουν το παν. Μανία, αμόκ καταστροφής τους είχε κυριεύσει.

Ξεκινώντας από το Συκολόγο, έρχονται στα Τέρτσα και διανυκτερεύουν. Το πρωί της 15^{ης} Σεπτεμβρίου, ακολουθώντας την παραλία, φτάνουν στο Βάττο, τις 9 η ώρα. Από εδώ το Τάγμα χωρίζεται σε δύο μέρη. Ένας Λόχος, ενισχυμένος με μια διμοιρία των Ες-Ες προχωρεί προς το Μύρτο και το υπόλοιπο Τάγμα αναχωρεί για τα Γδόχια.

Στο Μύρτο καταυλίζονται σε μια μεγάλη χαρουπιά στο βόρειο άκρο του χωριού, εκεί όπου σήμερα είναι η στροφή, απέναντι από την εκκλησία που εσχάτως έχει κτισθεί. Ο Πρόεδρος με τον Αντιπρόεδρο σκέφτονται να τους «καλοπιάσουν» και τους κερνούν ρακή με καρύδια και αυτοί τους δηλώνουν ότι το χωριό θα πυρποληθεί και πρέπει να το εκκενώσουν μέσα σε δύο ώρες. Δεν τους κάνουν όμως λόγο για εκτελέσεις. Μετά την εκπινοή της προθεσμίας ξεχνώνονται στο χωριό και συλλαμβάνουν όποιους βρουν μέσα σ' αυτό, μεταξύ των οποίων και τον Πρόεδρο με τον Αντιπρόεδρο, και τους εκτελούν όλους μαζί αμέσως, πίσω από το ναό του Αγίου Αντωνίου. Συγχρόνως περιέρχονται και τη γύρω κοντινή περιοχή και συλλαμβάνουν και εκτελούν επτά ακόμη άτομα. Ο τελικός σκληρός απολογισμός για το Μύρτο ανέρχεται σε 18 νεκρούς. Το απόγευμα, κατά τις 4 η ώρα, συμπληρώνουν το μακάβριο έργο τους. Βάζουν φωτιά στα σπίτια και οι παμφάγες φλόγες ανέρχονται προς στον ουρανό κατακαίγοντας τα πάντα. Ο Μύρτος γίνεται στάχτη και αποκαΐδια. Και ο ομιλών, τρυπωμένος σαν λαγός μέσα σε κλαδιά στην τοποθεσία στου Μικρού Μανόλη το Χαράκι, βλέπει το μακάβριο θέαμα, τους καπνούς και τις φλόγες να ανεβαίνουν προς τον ουρανό και ακούει εκρήξεις εκκωφαντικές, σαν να χαλάει ο κόσμος.

Προχωρώντας προς τα Γδόχια το υπόλοιπο Τάγμα βρίσκει και σκοτώνει καθ' οδόν 12 άτομα. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι και τέσσερα άτομα από την ίδια οικογένεια (Δημητριανάκηδες) και τέσσερις Κατωσυμιανοί. Μια γυναίκα εκτελείται καθώς θήλαζε

το έξι μηνών αγοράκι της, που μαζί με τη μητέρα του ανέβηκε αγγελοῦδι στη γειτονιά των αγγέλων.

Φτάνοντας στο χωριό συλλαμβάνουν τα γυναικόπαιδα και τα κλείνουν στο σχολείο και άλλα κτήρια, για να τα στείλουν μετά στην περιοχή της Ιεράπετρας, ενώ εκτελούν στα Κάτω Γδόχια πέντε άτομα και στη θέση Καρτσανά, νύχτα με φεγγάρι,¹⁷ άλλα. Καίνε επίσης ζωντανό ένα ανάπηρο και εκτελούν μια παράλυτη γυναίκα. Η κτηνωδία τους δεν είχε όρια. Τελικός απολογισμός στα Γδόχια 42 νεκροί, από τους οποίους οι 37 είναι Γδοχιανοί.

Την επόμενη το πρωί, για να ολοκληρώσουν την καταστροφή, βάζουν φωτιά στα σπίτια του χωριού, που καταστρέφεται ολοσχερώς. Λίγη σκόνη βενζίνης και μια πιστολιά αρκούσε.

Στη Ρίζα και τις Μουρνιές οι Γερμανοί ήλθαν από το Συκολόγο, απ' όπου ξεκίνησαν το πρωί της 15^{ης} Σεπτεμβρίου. Μετά την καταστροφή του Λουτρακίου βαδίζουν προς τη Ρίζα και φτάνουν στο μεσαίο συνοικισμό, τη Ζούρβα, συλλαμβάνουν δέκα άτομα και τα εκτελούν έξω από το σχολείο, κοντά στην εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνα. Ύστερα έρχονται στο συνοικισμό Καημένο, όπου συλλαμβάνουν επίσης και εκτελούν επί τόπου πέντε άλλα άτομα. Στη συνέχεια έρχονται στον τρίτο συνοικισμό του χωριού τη Σφακούρα, όπου κι εδώ συλλαμβάνουν και εκτελούν επτά άτομα.

Από τη Ρίζα έρχονται στις Μουρνιές και συλλαμβάνουν 15 άτομα, τα οποία οδηγούν στη Σφακούρα. Στο ίδιο μέρος επίσης οδηγούνται και έξι Παρσώτες και εκτελούνται όλοι μαζί στη θέση Σελλί (Καλέ), όπου πριν από πέντε μέρες είχε υψώσει Μπαντουβάς τη σημαία της απελευθέρωσης. Δύο απ' αυτούς, που επεχείρησαν να διαφύγουν, δε γλίτωσαν.

Μετά τις ομαδικές αυτές εκτελέσεις η γερμανική στρατιωτική δύναμη αναχωρεί επιστρέφοντας στο Συκολόγο. Ενώ το πρωί της επόμενης μέρας, 16 Σεπτεμβρίου, φτάνουν στις Μουρνιές οι γερμανοί των Γδοχίων, οι οποίοι κατακαίγουν το χωριό, που μετατρέπεται σε σωρό ερείπων. Ένα δε τμήμα τους προχωρεί προς τη Ρίζα για να κάψει τους συνοικισμούς της.

Κατά το χρόνο όμως, που διαδραματίζονταν τα τραγικά αυτά γεγονότα στις δύο επαρχίες, γίνονταν κάποιες προσπάθειες να πεισθεί ο Μύλλερ να διατάξει την αναστολή της πυρπόλησης των χωριών και τελικά συμφώνησε. Έτσι γλίτωσαν από την

πύρινη λαίλαπα οι δύο συνοικισμοί της Ρίζας και τα χωριά Μύθοι, Μάλλες, Χριστός και Παρσάς.

Στα τέσσερα αυτά τελευταία χωριά Μάλλες, Χριστό, Παρσά και Μύθους οι Γερμανοί κατέβηκαν από τα Λασιθιώτικα. Ήταν εκείνοι που, μετά τη Μάχη της Κάτω Σύμης, πήραν οβάρνα τη Δίκτη, για καταδίωξη των ανταρτών, που όμως δε συνάντησαν. Πρώτο τους θύμα γίνεται στο Μινό ένας Ριζώτης, που ήταν μάλιστα χωλός.

Στις Μάλλες συνέλαβαν και εκτέλεσαν 9 άτομα, από τα οποία ένας ήταν Παρσώτης. Στο Χριστό βρήκαν κι εκτέλεσαν επτά, στην Αγία Παρασκευή, στην ανατολική άκρη του, κι έριξαν τα πτώματά τους μέσα σε μια χαράδρα. Στον Παρσά έπιασαν επτά άτομα, τα έφεραν στη Ρίζα και τα εκτέλεσαν, όπως ήδη έχουμε πει, εκεί, μαζί με τους Μουρνιώτες.

Από τις Μάλλες ένα τμήμα κατευθύνεται προς νότο κι έρχεται στο χωριό Μύθους. Λίγο πριν απ' αυτό, στο μύλο των Πολιανών, βρίσκουν και σκοτώνουν τρεις ακόμη άνδρες ένας από τους οποίους είναι Μουρνιώτης κι ύστερα προχωρούν προς το χωριό, το οποίο όμως βρίσκουν εκκενωμένο. Μια γυναίκα που είχε δει τις εκτελέσεις έτρεξε και ειδοποίησε τους Μυθιανούς, οι οποίοι εξαφανίστηκαν σε ελάχιστο χρόνο. Το μόνο θύμα ήταν ένας υπέργηρος και σακάτης γέροντας ο αείμνηστος παππούς μου Νικόλαος Ι. Χρηστάκης. Ύστερα αναχώρησαν για τις Μουρνιές. Η εκατόμβη της θυσίας και η καταστροφή των οκτώ γεραπετρίτικων χωριών είχε ολοκληρωθεί.

Έτσι σε δύο μέρες, 15 και 16 του μαύρου εκείνου Σεπτεμβρη του 1943, όλη η περιοχή είχε μετατραπεί σ' ένα απέραντο νεκροταφείο και είχε βυθισθεί σ' ένα ωκεανό αβάστακτου πόνου και πένθους. Παντού διάσπαρτα πτώματα, παντού στάχτη και αποκαΐδια. Σε 404 άτομα ανέρχονταν οι νεκροί, 273 στα βιαννίτικα χωριά, 131 στα γεραπετρίτικα, αν έχουν καταγραφεί όλοι. Σε εκατοντάδες τα καημένα νοικοκυριά. Η μιζέρια, η κακομοιριά, η πείνα και η αθλιότητα βασιλευσαν παντού. Μόνη διέξοδος η επαιτεία, και η ζητιανιά. Ποταμός χόνονταν τα δάκρυα. Χρόνια έκαμε να συνέλθει ο τόπος. Και οι μετέπειτα ελληνικές κυβερνήσεις, εκτός από μια μικρή χρηματική «προκαταβολή» εκ μέρους των θυτών προς τα θύματα, καμία άλλη πίεση για πολεμικές αποζημιώσεις. Η δίκη και η καταδίκη σε θάνατο των τριών υπαιτίων του ολοκαυτώματος Μπρούνερ, Μύλλερ και Σούμπερτ δε στάθηκε ικανή να απαλύνει τον πόνο των θυμάτων.

Η ιστορία των λαών, δυστυχώς, είναι γραμμένη με αίμα, κι αυτό δεν μπορεί, και δεν πρέπει να το ξεχνούμε. Σταθερός προσανατολισμός μας πρέπει να είναι η απάλειψή από την ανθρώπινη Ιστορία της βίας, ο σεβασμός της ανθρώπινης ζωής και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι οι λαοί πρέπει να ξεχάσουν την Ιστορία τους. Ότι πρέπει να μη θυμούνται τα μεγάλα ιστορικά γεγονότα που χάραξαν αδρά την πορεία τους μέσα στον ιστορικό χρόνο. Ούτε ότι δεν πρέπει να τιμούν τους προγόνους τους, που έπεσαν για τη δική τους ελευθερία.

Ο Περικλής στον «Επιτάφιο» διακηρύττει στεντορείως: «άθλα γαρ οἱς κείται ἀρετῆς μέγιστα, τοῖς δὲ καὶ ἄνδρες ἀρίστοι πολιτεύουσιν» (όπου αθλοθετούνται μεγάλα βραβεία ἀρετῆς, ἐκεῖ οἱ πολῖτες γίνονται ἀρίστοι». Οφείλομε επομένως να τιμούμε τους νεκρούς μας που έπεσαν για τη δική μας ελευθερία. Και να τους τιμούμε με έργα και όχι με λόγια μόνο, καθώς σε άλλο σημείο τονίζει: «ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργω γενομένων, ἔργω καὶ δηλοῦσθαι τὰς τιμὰς». (άνδρες που με τα έργα τους κατέστησαν ἀγαθοί, με έργα πρέπει και να τιμούνται).

Τελειώνοντας θέλω να θυμίσω την ηρωική θυσία του μοναδικού αντάρτη, που έπεσε στη μάχη της Κάτω Σύμης, του Απόστ. Εμμ. Βαγιωνάκη. Τον ήρωα αυτόν, που έπεσε στο πεδίο της τιμής, τον έχουν όλοι εντελώς λησμονήσει και κανείς ποτέ δε σκέφθηκε να του απονεμίει ό,τι του ανήκει. Για να επαληθευθούν έτσι πανηγυρικά οι στίχοι του Γεωργ. Σεφέρη:

«... να μιλήσω για ήρωες, να μιλήσω για ήρωες... ;

Οι ήρωες προχωρούν στα σκοτεινά...

Κανείς δεν τους θυμάται. Δικαιοσύνη!!!»

Η Πολιτεία, η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει χρέος να του στήσει μια προτομή. Καλώ από τη θέση αυτή τους δύο αυτούς φορείς να συνεργασθούν προς την κατεύθυνση αυτή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Beevor Antony: Η Κρήτη. Η μάχη και η Αντίσταση. Έκδ. Βικελαιίας Δημ. Βιβλ. Δήμου Ηρακλείου, Ηράκλειο 1999.
2. Δημητριανάκη Γ.: Ο Μύρτος και τα γύρω χωριά. Έκδ. Πνευματ. Κέντρου Δήμου Ιεράπετρας, Ιεράπετρα 2003.
3. Δημητρομανωλάκη Ιωάν.: Από τη ζωή και το ολοκαύτωμα του χωριού μου. Αθήνα 1973.
4. Δήμου Ηρακλείου: Έκθεσις της Κεντρικής Επιτροπής διαπιστώσεων ωμοτήτων εν Κρήτη, Ηράκλειον 1989.
5. Κάββος Γ. Η μάχη της Κρήτης και η Εθνική Αντίσταση. Ηράκλειο
6. Κοκκολάκης Μιχ.: Ανατολική Κρήτη, Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος. Έκδ. Γνώσεις, Αθήνα
7. Μουρέλλος Ιωάν. : Η Μάχη της Κρήτης. Ηράκλειον 1950.
8. Παναγιωτάκης Γ.: Ντοκουμέντα από τη Μάχη της Κρήτης και την Κατοχή. Ηράκλ. 2000
9. Παπαδάκης Γ. : Βιάννος. Έκδ. Συμυρνωτάκης, Αθήνα.
10. Πατεραντωνάκη Γ.: Η καταστροφή της επαρχίας Βιάννου ... (ποίηση). Αθήνα 1987.
11. Σανουδάκης Αντών. : Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα. Αθήνα 1979.
12. Χατζάκη Γ. : Η Βιάννος στις φλόγες (θεατρικό). Έκδ. εφημ. Β. Ν.
13. Χρηστάκης Γ. (συνεργ. Κ. Στεφανάκη): Επαρχία Βιάννου 1940-1945. Ηράκλ. 2000.
14. Χρηστάκης Γ. : Ο εμφύλιος και οι συνέπειές του στην επαρχία Βιάννου. Έκδ. Β. Ν.
15. Χρηστάκης Γιάν.: Διάφορα δημοσιεύματα στις εφημερ. Ανατολή, Τολμη και περιοδικά.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ